

ЖІНОЧІ КАТАКОМБНІ ПОХОВАННЯ ЗІ ЗБРОЄЮ ТА ЇХ ІНТЕРПРЕТАЦІЯ

Стаття присвячена розгляду жіночих поховань катакомбної спільності зі зброєю. Зброя в жіночих похованнях є ознакою певного соціального статусу в цьому суспільстві, а не відображує прижиттєві заняття.

Ключові слова: поховальні обряди, бронзова доба, зброя, жінка, соціальний статус.

Традиційно зброя пов'язується з чоловіками. Мисливці, воїни, захисники – все це чоловіча сфера діяльності. Недарма в Месопотамії в давнину хлопчику, який тільки народився, в праву руку давали кнджал¹. Проте в історії відомі випадки, коли жінки також брали в руки зброю. Артеміда – богиня полювання в давніх греків завжди зображувалася з луком та стрілами. Савроматська дівчина не могла вийти заміж до того, як не вбивала хоч одного ворога². Серед скіфських поховань у Північному Причорномор'ї 29% жіночих могил містили зброю³. Навіть у сарматів кількість жінок із зброєю є нижчою – 20%⁴.

Жіночі поховання зі зброєю також зустрічаються серед катакомбних поховань доби ранньої бронзи півдня України. Розглянемо їх.

Поховання походять з правого високого берега середньої течії р. Молочної біля м. Молочанська Запорізької області.

1. Село Жовтневе. Курган 3. Поховання 3. Знаходилося на відстані 4,2 м на північ від «0». Шахта діаметром 1,05 м. Дно її на глибині 3,75 м від «0». Вхід розмірами 0,7 x 0,4 м. Камера розмірами 2,2 x 1,7 м. Висота склепіння – 1,0 м. На склепінні збереглися сліди знарядь праці, які використовувалися для спорудження катакомби, шириною 2,2 см. Вхід у камеру закритий вапняковою плитою з обробленими краями. Плита розмірами 0,5 x 0,2 x 0,35 м. Кістяк жінки віком 30–40 років⁵ лежав випростано на спині головою на схід. На кістяку простежені сліди вохри. Очні западини були заповнені глиною. У 0,2 м від правої руки на північ лежало бронзове вістря. Це місце було густо посипане вохрою. На дні камери зберігся тлін від підстилки, поверх якої був шар якоїсь талькової суміші. Можливо, це були залишки необпаленої посудини (рис. 1. 1).

Опис знахідок. Вістря бронзове, виготовлено з чотиригранного дроту. Довжина – 6,5 см, товщина – 0,5 см. Простежені також залишки дерев'яної рукоятки⁶.

2. Село Заможне. Курган 7. Поховання 2 знаходилося на відстані 10 м на північ від «0». Шахта розмірами 1,3 x 1,25 м і глибиною 2,1 м. Глиняний заслін наступної конструкції: спочатку вхід був закритий очеретяною циновкою, а потім – придавлений шаром глиняної обмазки товщиною 10–15 см, на якій збереглися сліди циновки. Вхід овальної форми у камеру знаходився в долівці шахти, його розміри: 0,65 x 0,45 м. Камера розмірами: 2,25 x 1,9 м, глибина – 3,22 м від «0». Висота склепіння – 1,1 м. На дні сильно потривожений гризунами лежав кістяк літньої жінки (60–70 років) (у звіті написано: чоловік?). За головою похованої, у норі, був виявлений бронзовий наконечник стрекала-дротика (довжина – 3,3 см, перетин квадратний – 0,5 см). Біля голови, ближче до входу, стояли залишки дерев'яної чаші діаметром близько 12 см. Кістяк лежав на підстилці. На колінах і біля суглоба правої руки – плями вохри. За головою – шматок вохри, що розсипався, і шматок крейди. На обличчі похованої виявлено повне моделювання. Воно було виконане із сіруватої речовини. Очі прикриті, нижні віка припухлі, ніс орлиний, губи виражені нечітко, мабуть, підгорнуті. На носі і на правій щоці – залишки червоної фарби. На чолі – дві поперечні червоні смуги. На вилицевих кістках також сліди розфарбування⁷ (рис. 1. 2).

3. Село Заможне. Курган 13. Поховання 4. Впущене в другий насип. Знаходилося на відстані 5,5 м на північ від центру. Діаметр шахти на рівні впуску складав близько 0,9 м, а по дну –

1,45–1,50 м. Глибина дна – 1,35 м від рівня впуску. Ширина входу складала 0,4–0,5 м. Склепіння обвалене. Вхід у камеру був заставлений середньою частиною трьохчастинного дерев'яного колеса, від якого на дні камери збереглася одна половинка без маточини. У цій частині був зроблений отвір діаметром 3 см. Зверху колесо заслону було обмазане грузлою глиною, на якій збереглися відбитки дерев'яного заслону. Камера була розмірами 2,2 x 2,15 м. Склепіння завалене. Кістяк жінки віком 30–40 років лежав на спині випростано головою на південний схід. Права рука трохи зігнута в лікті. Голова, можливо, була відділена від шиї. Череп модельований. Збереглися глиняні очниці-конуси з імітацією закритих очей. За черепом біля стінки стояла посудина. Друга посудина знаходилася проти лівого плеча, також біля стінки. Кістяк лежав на спеціальній підстилці, від якої зберігся коричневий тлін. По всьому дну камери відзначені відбитки волокон білого кольору. Дно ліворуч від кістяка пофарбоване вохрою. Пляма великих розмірів, безформна. Ще одна пляма вохри зафіксована біля стінки, ліворуч від стіп кістяка. Дно камери рівне, глибина – 2,05 м від рівня впуску

Опис знахідок.

1. Посудина ліпна плоскодонна. За формою нагадує біконічну миску. По ребру – два ряди насічок, по шийці – три ряди прокреслених ліній. Від ребра по стінках прокреслені вниз трикутники, заштриховані рівнобіжними лініями. Висота посудини – 7,9 см, діаметр вінець – 14,4 см, діаметр дна – 6 см.

2. Посудина плоскодонна з округлими боками і прямими вінцями. Шийка і придонна частина посудини прикрашені рівнобіжними рядами прокреслених ліній. Від шийки на плічка спускаються трикутники, заштриховані лініями. Між трикутниками – неглибокі круглі вм'ятини. Висота посудини – 7,5 см, діаметр вінець – 7,5 см, діаметр тулуба – 9,4 см, діаметр дна – 4,1 см⁸ (рис.1. 3).

4. Село Виноградне. Курган 1. Поховання 7. Знаходилося на південь від центру кургану. Впущене камерою до центру кургану. Шахта прямокутна з заоваленими кутами, розмірами 1,8 x 1,15 м, глибиною долівки 2,5 м. Шахта орієнтована по лінії північ - південь. В долівці шахти виритий прямокутний пандус, дно якого знижувалося до камери, що знаходилася в північній стінці шахти. Камера під'ятикутної форми, розмірами 1,9 x 1,2 м, глибиною долівки – 3,42 м. Орієнтована по лінії захід-схід. На долівці, на деревній підстилці, знаходилися троє небіжчиків. В центрі головою на захід, на лівому боці лежала жінка віком 25–35 років, в якій ноги були слабо зігнуті, права рука лежала поперек тулуба, ліва – вздовж тулуба. Навпроти небіжчиці та біля її ніг лежало двоє дітей. Один – на правому боці слабо зігнуто, другий – випростано на спині. Обоє головами на захід. В похованні відмічена вохра. Біля небіжчиків виявлені дві свинцеві підвіски, кільце з кістки, галька, намисто з риб'ячих хребців та два кременевих вістря стріл⁹ (рис. 2. 1).

5. Село Виноградне. Курган 19. Поховання 8. Виявлено придонну частину поховальної камери овальної форми, розмірами 2.20 x 1.45 м, глибиною 1.1 м. По центру камери не в анатомічному стані знаходилися залишки трьох людей: жінки 25–35 років та двох дітей 11–12 років та 8–9 років. Померлі лежали так, що їх черепи знаходилися на схід від кісток. Тобто імітувалося положення небіжчиків головами на схід. На долівці камери зафіксована вохра. Нижче кісток жінки знайдені три кременевих вістря стріл¹⁰ (рис. 2. 2).

Як бачимо, всі жінки дорослі. Троє жінок мають вік *adultus* (25–35 років), одна – *maturus* (30–40 років), одна – *senilis* (60–70 років). Тобто вони відносяться до різних вікових класів. В двох випадках жінок супроводжують кременеві вістря стріл, в трьох випадках – предмети, пов'язані з бойовою колісницею. В двох випадках це бронзові наконечники стрікал, а в одному – заклад входу до камери у вигляді центральної частини колеса.

Вістря стріл за аналізом контексту знахідки належать дорослим померлим (жінкам). Разом з ними поховані й діти. Поховання здійснені одночасно. Вістря не знаходяться в сагайдаках, а лежать біля ніг покійних. Припустити, що ці предмети, знайдені у похованнях, відбивають прижиттєві заняття померлих важко. Як правило, поховання дітей тяжіють до могильників знаті катакомбного суспільства. Про високий жрецький статус цих жінок говорять й моделювання черепів в трьох похованнях.

Наявність у похованнях предметів, пов'язаних з колісницями, ще менше асоціюється з прижиттєвими заняттями похованих жінок. Правити колісницями могли лише досить треновані

чоловіки. Таким чином, перед нами символічний інвентар, який, на нашу думку, відбиває стану, досить високу приналежність померлих. Поховані в описаних могилах жінки, можливо, були представницями станів колісничних (в тих похованнях, де були вістря стрекал та колесо) та воїнів (в тих похованнях, де була зброя). Можливо, вони були або дружинами, або дітьми представників цих станів. Про статусний характер подібних речей свідчать й знахідки в двох пізньоямних дитячих похованнях з Миколаївщини великих металевих блях, які переважно знаходять в чоловічих похованнях.

Таким чином, для чоловіків наявність в похованнях певного інвентарю може відбивати прижиттєві заняття померлих, тоді як для жінок (особливо знаті) вони можуть бути лише статусними предметами, які свідчать про їх приналежність до певних соціальних станів.

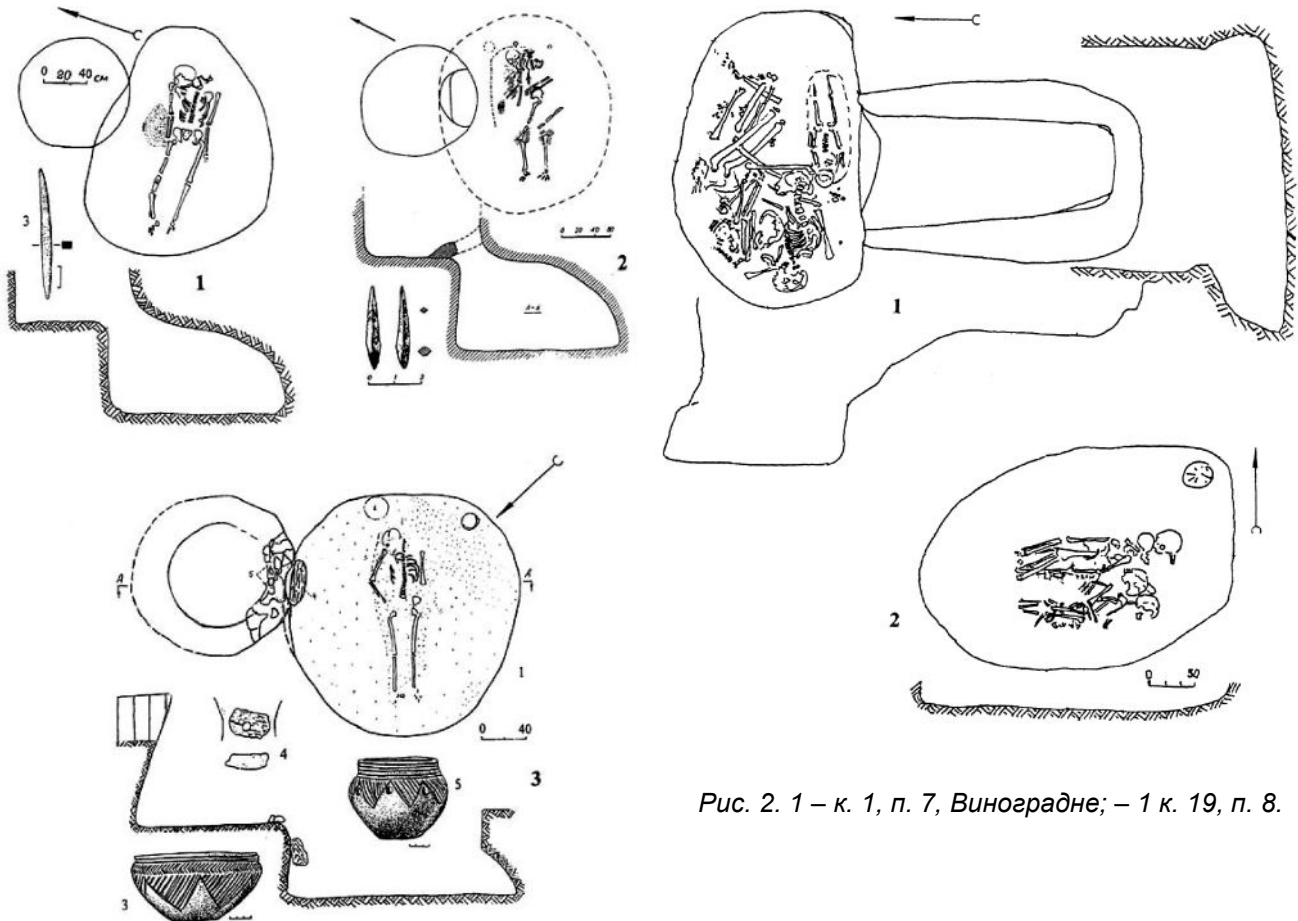

Рис. 1. 1 – к. 3, п. 3, Жовтневе; 2 – к. 7, п. 2 – Заможне; 3 – к. 13, п. 4.

Рис. 2. 1 – к. 1, п. 7, Виноградне; – 1 к. 19, п. 8.

¹ Гласнер Ж. Ж. Месопотамия. – М., 2012. – 446 с.

² Геродот. История в 9 книгах. – Л., 1972. – С. 70.

³ Бунятян Е. П. Методика социальных реконструкций в археологии. На материале скифских могильников IV–III вв. до н.э. – К., 1985. – С. 70.

⁴ Смирнов К. Ф. Савроматы. – М., 1964. – С. 201.

⁵ Пустовалов С. Ж. Соціальний лад катакомбного суспільства Північного Причорномор'я. – К., 2005. – 412 с.

Антропологічні визначення статі померлих подані за каталогом антропологічних колекцій відділу біоархеології Інституту археології НАН України.

⁶ Там само. – С. 156.

⁷ Там само. – С. 158.

⁸ Рассемакин Ю. Я., Отрощенко В. В., Пустовалов С. Ж. та ін. Отчет о раскопках Запорожской экспедиции в 1982 г. / НА ІА НАНУ. – Ф.Е. 1982/2.

⁹ Там само.

¹⁰ Черняков И. Т., Никитин В. И. Металлические украшения с пуансонным орнаментом ямной и катакомбной культур // Советская археология, 1988. – № 4. – С. 26–36.

В статье рассмотрены женские захоронения катакомбной общности с оружием. Оружие в женских захоронениях является признаком определенного социального статуса в этом обществе, а не отображает прижизненные занятия.

Ключевые слова: погребальные обряды, бронзовая сутки, оружие, женщина, социальный статус.

The article deals with female burials with weapons of catacomb community. The weapons in the women's graves is the evidence of the specific social status in this society, but do not reflected intravital job.

Keywords: burial customs, Bronze Age, weapon, women, social status.